

5. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Елена Эмильевна Смирнова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. – 136 с.
6. Соколова І. Професійна компетентність вчителя: проблема структури та змісту // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2004. – Випуск 1. – С. 8–16.
7. Уемов А.И. Логические основы метода моделирования / Уемов А.И. – М. : Мысль, 1983. – 312 с.
8. Штофф В.А. Моделирование и философия / Штофф В.А. – М.; Л. : Наука, 1966. – 304 с.

Галина Гончаровська
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИПОВИХ СПОСОБІВ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Спілкування в нашому житті відіграє дуже важливу роль, а його психологічна природа є надто складною. Людині дуже важко вдосконалюватися, бути щасливою, успішно працювати не контактуючи з іншими. На думку науковців, спілкування – одна з основних потреб людини, яка живе в суспільстві. Психологи цю потребу називають комунікативною і вважають, що вона виявляється через прагнення людини до розуміння її іншими. Як зазначають науковці (О.І. Бондарчук, І.С. Булах, О.В. Гудима, Г.В. Ложкін, А.О. Лук'янов та ін.), спілкування неможливе без встановлення між комунікантами певних взаємин, що складаються в соціумі. Проте у будь-якому спілкуванні виникають конфліктні ситуації. А особливо, якщо брати до уваги підлітковий вік. Метою даної публікації є аналіз вивчення психологічних особливостей типових способів поведінки у конфлікті в старшому підлітковому віці.

Дослідник даної проблеми Н.С. Дмитрюк вказує, що якщо у підлітка відбуваються певні зміни у ставленні до самого себе та оточуючих це призводить до змін в самооцінці [2]. У деяких підлітків у зв'язку із неадекватно

завищеною самооцінкою з'являється і завищений рівень вимогливості, критичне ставлення до вчинків та слів батьків, ровесників та вчителів. Також становлення стійкого образу «Я» як складного психологічного явища, яке не зводиться до простого усвідомлення своїх якостей або самооцінки, є важливим у підлітковому віці. Невідповідності бажаного і дійсного уявлення про самого себе може бути причиною підвищеної уразливості чи агресивності, створювати труднощі в діяльності і спілкуванні з іншими людьми, призводить до конфліктних ситуацій [2]. Саме ці фактори є одними із багатьох, які можуть спричинити появу конфліктних ситуацій у старших підлітків. Дослідження міжособистісних конфліктів у старшому підлітковому віці, їх природи виникнення, дає змогу визначити шляхи їх усунення та подолання, краще зрозуміти як взаємодіяти з оточуючими, як краще досягати успіху в комунікації, як ефективно контролювати свої емоції у конфлікті, яку стратегію поведінки обрати у конфлікті.

При вивченні психологічних особливостей конфліктів у старшому підлітковому віці нами було використано методику *на виявлення типових способів поведінки людини в конфліктних ситуаціях К. Томаса (адаптація Гришиної)*. Ця методика допомогла більш детально проаналізувати, який тип поведінки переважає у підлітків під час конфліктних ситуацій. Дослідження проводилося з підлітками, які навчаються у дев'ятих класах. Отож, результати 9-А та 9-Б класу зображено у таблицях та діаграмах.

Таблиця 1

Характеристика типів поведінки у конфліктних ситуаціях 9-А клас

Тип поведінки у конфліктній ситуації	Кількість учнів	Відсоткове співвідношення
Суперництво	5	18%
Співпраця	2	7%
Компроміс	9	32%
Уникання	5	18%
Пристосування	7	25%

Отож, можна допустити, що в 9-А класі у конфліктних ситуаціях переважає компромісний тип поведінки. Це може свідчити про те, що в класі хочуть зберегти нормальні взаєностосунки, тому вибирають такий спосіб поведінки, коли можна хоча б щось отримати, ніж все втратити, але варто пам'ятати, що це часткове задоволення інтересів обох сторін. І саме у підлітковому віці потрібно бути обережним з компромісом, тому що підліток може діяти з певною хитрістю і захоче отримати хорошу вигоду. В такому випадку в компромісі діє принцип: «Я поступлюся небагато, якщо ви теж готові поступитися». Варто зазначити, що компроміс є проміжним етапом у вирішенні конфлікту.

Проте не на багато менша частина підлітків обирають пристосування. Це притаманно підліткам з низькою самооцінкою, вони готові поступитися своїми інтересами іншим, щоб уникнути протистояння. І такі діти вважають, що їхня думка не повинна прийматися до уваги. Саме такі діти можуть йти на поводу у лідерів неформальних груп, такими дітьми легко маніпулювати.

Також за результатом методики ми створили гістограму для 9-Б класу (рис. 1).

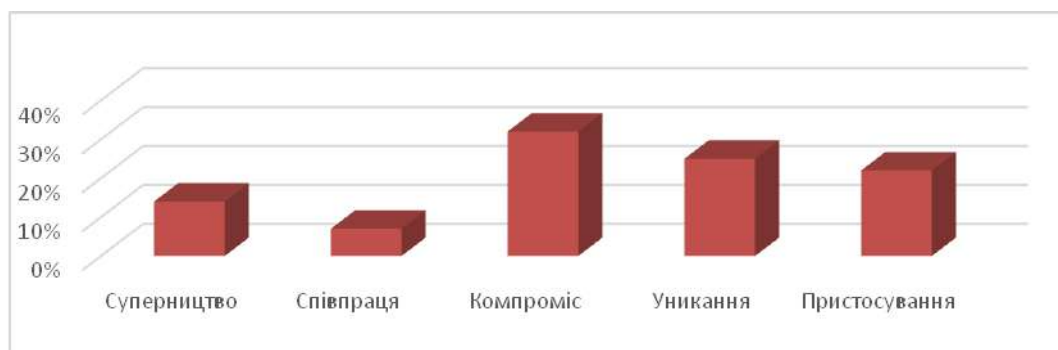


Рисунок 1 Стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях 9-Б класу

За рисунком 1 ми можемо побачити, що серед підлітків даного класу переважає стратегія поведінки – компроміс.

Проте також чітко виражено стратегію поведінки у конфлікті як уникання. В таких випадках підліток просто уникає будь-якого обговорення конф-

ліктних питань і відкладає прийняття рішень «на потім». У цьому випадку людина не відстоює власні інтереси, але при цьому не враховує і інтереси інших. Такий тип поведінки може бути у підлітків, які хочуть, щоб їх пожаліли, поспівчували та не потрібно вирішувати проблему самому. В такому випадку конфлікт просто може стати глибшим та набути складніших наслідків.

Саме ролі жертви можуть вчити авторитарні вчителі або батьки, тоді вже будучи підлітком, діти бояться наважитися на зміну ситуації або самих себе. Ще варто вказати на те, що для підлітків обох класів притаманним є такий тип поведінки, як пристосування. Отже, буде доречним зазначити, що у двох класах переважають одні і ті ж стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Не можна говорити про те, що ці стратегії не припустимі, але ми вище зазначили, які саме ризики несуть вони саме в підлітковому віці і оточуючим підлітка дорослим – педагогам, батькам, психологу, потрібно зважати на виховання, спілкування з підлітком, зважати на його самооцінку та реагування у конфліктних ситуаціях.

Якщо навчити старшого підлітка правильно застосовувати ці стратегії, то в різних конфліктних ситуаціях комбінуючи та використовуючи їх можна досягти ефективного вирішення суперечностей у спілкуванні, уникнути проблем та порушень міжособистісного спілкування з ровесниками та іншими оточуючими людьми.

Для подолання конфліктних ситуацій у підлітків, найоптимальніше є моделювання поведінкових сценаріїв під час яких відбувається перебудова індивідуального пізнавального досвіду, що призводить до появи індивідуально значущих життєвих сценаріїв особистості. В тренінгові заняття варто включати розігрування проблемних ситуацій, метод «кейсів». Як зазначає низка науковців, лише цілеспрямована соціально-психологічна стимуляція й оптимальне підкріплення адекватних вчинків особистості забезпечить формування у школярів підліткової групи необхідної установки на реалізацію адаптивних моделей поведінки, формування і закріплення у життєвому сценарії адекватної ситуації моделі поведінки [6, с. 398].

На думку О. Мізерної, ефективним засобом оптимізації психокорекційного впливу на конфліктних підлітків є соціально-психологічний тренінг, який допоможе отримати учням досвід неагресивної взаємодії з іншими, бути відповідальним, впевненим, адекватно дивитися на себе та свої можливості, розвинути емпатію, чуйність, сформувані навички самоконтролю [4, с.11].

Проаналізувавши вище сказане, ми вирішили, що ефективною для пропрацювання типових стратегій поведінки у конфлікті для старших підлітків може бути тренінгова програма. Її метою є поглиблення знань підлітків про конфлікт, мотивація до оволодіння навичками конструктивного спілкування та взаємодії, навчання раціонально й послідовно діяти в конфліктних ситуаціях, контролювати власні емоції та дії. Реалізації мети та завдань тренінгу сприятиме використання таких прийомів як мозковий штурм, робота в парах та мікрогрупах, вправи на активізацію, рефлексію, релаксацію, методи арттерапії. Зокрема, вправа «Під час конфлікту більшість людей...» дає можливість підліткам ознайомитися із поведінкою людей під час конфлікту; вправа «Стіна конфлікту» сприяє зрозумінню учасникам, що стає причиною конфліктів у школі. Робота в міні-групах «Конфлікт – це..» дозволяє самостійно визначити поняття «конфлікт», «міжособистісний конфлікт», «внутрішньо особистісний конфлікт». Рольова гра «Конфліктна ситуація» показує підліткам переваги співпраці і компромісу над суперництвом, акцентує увагу підлітків на те, що агресія, домінування і егоїстичність негативно впливають на вирішення конфлікту. Вправа «Мій улюблений казковий герой» дозволяє окреслити засвоєні в дитинстві можливі варіанти життєвих сценаріїв особистості, а звідси – і способи дії в конфлікті; вправа «Розкажу про себе» сприяє актуалізації «Я – стану» в минулому, теперішньому, майбутньому, активізація самосвідомості.

Висновки. Відтак, підлітковий вік є періодом «бурі і натиску», та характеризується амбівалентністю і парадоксальністю. Це період, який насичений стресами і конфліктами, в ньому домінує нестабільність, ентузіазм і замішання. Саме рушійною силою розвитку є протиріччя, до яких безпосередньо відносяться конфлікти. І вдало вирішене протиріччя (конфлікт) приводить до

чергового стрибка (або плавного розвитку) особистості. Тому, ми вважаємо, що вдало підібрані психолого-педагогічні впливи у роботі з старшими підлітками сприятимуть розвитку їх самосвідомості, комунікативних здібностей, використанню таких способів вирішення конфліктних ситуацій, які найбільш є прийнятними у певній ситуації.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у реалізації нашої тренінгової програми та вивченню динаміки розвитку особистісних якостей старшого підлітка.

Список використаної літератури

1. Булах І.С, Лук'янов А.О. Специфіка становлення самоствердження особистості підліткового віку. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент* : зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова, Київ, 2013. Вип.13 С.154-162.
2. Дмитрюк Н.С. Я-концепція як реконструкція прояву конфліктної поведінки підлітка. *Витоки педагогічної майстерності*. П., 2011. Вип.7. С.316 – 326
3. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посібник. Київ : Професіонал, 2007. 416 с.
4. Мізерна О. О. Психологічні особливості прояву агресіїу дітей підліткового віку: Автореф. дис... канд. психол.наук: 19.00.07 / НПУ ім. М. П.Драгоманова. Київ, 2005. 20 с
5. Резнікова О.А., Солодка О. В. Психологічні особливості поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук.праць Класичного приват. ун-т. Запоріжжя, 2018. С.168-172.
6. Токарева Н. Психологічний контент конфліктної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології*: зб.наук.праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 45. С.381-404.

Олександр Горобець

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ У НАВЧАННІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

*Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Світлана Мацак*